

és értékítéletek elindult(ak) egyfajta pluralizálódás felé (ezt az első konferenciáról szólva Cs. Gyimesi is kiemeli), megjelent az alternatív kánonok iránti igény (női olvasatok, gyermekirodalom aspektusai), sok tanulmány elemzi tárgyának recepcióját is, az ideológia lassan „hátrább” lép. Más kérdés, hogy az újrakanonizálás mellett az „eddig” kánonok jelentős része is új interpretációt kívánna – ami talán azért is fontosabb lehet, mert a régi értelmezési sémák igencsak „benőtték” az elmúlt évtizedekben a befogadás horizontjait, és így

a jelenkori esztétikai tapasztalatot is oly mértékben befolyásolták, amin eddig ismeretlen művek nem tudnak változtatni. S mintha e kötet is ezt támasztaná alá: általában jóval „elevenebb” kérdéseket vetnek fel azok az írások, amelyek „kánonon belül” kísérleteznek valamifajta új érték „feltárásával”. A 44 írást és bosszantóan sok sajtóhibát tartalmazó kötet végül is már magán viseli a hazai diskurzus átalakulásának „legkezdetibb” jegyeit, s ezért sok minden „elnézhető”.

Kulcsár-Szabó Zoltán

NAGY ATILLA KRISTÓF

Szellemi bonctan (Komjáthy Jenő költészetének hatástörténeti elemzése). Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1992. 262 l.

A századvégi líra és a misztikus költészet iránt érdeklődők egyaránt örömmel nyugtázhatták, hogy könyv született Komjáthy Jenő munkásságáról, Nagy Atilla Kristóf tollából. Egyrészt azért, mert a századvég magyar irodalmának egyik legérdekesebb alakjáról szól, akit már a Nyugat első nemzedékének indulásakor is – Babits Mihály emlékezete szerint – csak kevesek, a beavatottak ismertek, elsősorban különleges tematikája és hangvétele miatt. Ahogy Komlós Aladár költői szavai jellemzik, mintha nem is ezen a földgolyón született volna e líra, „mintha valahol a világűrben zendülne fel”. Irodalmunknak tán legerőteljesebben metafizikus – sőt, ezoterikus – költőjét tisztelhetjük Komjáthyban. Másrészt pedig azért örülhetünk a kötet megjelenésének, mert bizonyítja, hogy mégsem csupán a kutatóintézetek falai között él egy másuttalán rég elfelejtettnek látszó alkotó iránti érdeklődés. Nagy Atilla Kristóf szépíróként lett közismertté; fiatalon több sikeres könyvet publikált, melyek irodalmunk legmodernebb törekvései mentén helyezhetők el. Friss szemmel fedezett fel

tehát egy népszerűnek nem mondható életművet, új közelítési lehetőséget találva a látszólag kissé avított kifejezésformák eddig kevésbé tárgyalt jelentésrétegeihez, az első pillantásra csupán retorikusnak mutatkozó alakzatok rejtett értelmének feltárásához. A kulcsot, a magyarázó elvet pedig néhány jól kiválasztott vallástörténeti és filozófiai gondolatkör számbavételével próbálta meg kidolgozni. Könyvének címe és alcíme így a tematika mellett a módszert is jellemzi: a tárgyalt bölcséleti-vallási hagyományok felől tekintti át Komjáthy költészetét, elemzi világképének sajátosságait, elsősorban a motívus megfelelésekre és áthasonításokra támaszkodva.

Kétségtelen, hogy a korábbi tanulmányok részletei, vázlatos utalásai után sok új eredménnyel kecsegtető vállalkozásba fogott a szerző. S úgy véljük, hogy munkája számos fontos észrevétellel, figyelemkeltő ötlettel járul hozzá a kutatás hatástörténeti területéhez. Ezzel pedig azt is jelezzük, hogy a könyv legsikerültebb részeinek az alcímhez szorosan köthető fejezeteket tartjuk. Míg a korszakról, és a vé-

gén a poétikai eszközökről, a szimbolizmus-kérdésről szóló elemzések kevésbé kidolgozottak mutatkoznak. Vagy már ismert, itt is hivatkozott nézetek változatait nyújtják, csatlakozva a korábbi feldolgozások vélekedéséhez – különösen a századforduló atmoszférájának bemutatásában, szerintünk egyoldalú elutasításában („a közepszerűség mocsara” stb.). A Komjáthy-filológia történetét bemutató fejezetből pedig bizonyára joggal hiányolunk néhány, még a nyolcvanas évek elején született fontos tanulmányt (Németh G. Béla újabb elemzéseit, Varga Sándor Márton, Szabó Károly munkáit). Széles Klára és S. Varga Pál írásai már a kézirat jelzett lezárásának évében (1989) jelentek meg. A szerző valószínűleg egy hagyományos felépítésű monográfia igényeinek akart eleget tenni e témakörök érintésével, melyekből a szépírói erényeket csillogtató életrajzot olvastuk igazán tetszéssel.

A szépirodalom bölcséleti vonatkozású hatásvizsgálatainak mindig problematikus vonása, hogy eltérő műfajok között kell kapcsolatot létesítenie, miközben a műfaji váltás már maga is szükségszerű jelentésmódosulással jár. Mivel Nagy Atilla Kristóf a filozófiai-vallástörténeti hagyomány jelentésadásait vizsgálja elsősorban, a művészi formálás-átformálás sajátosságaira érthetően kevesebb figyelem jut. Így a felfedezéseknek mintegy első stádiumával találkozunk: a kapcsolódásoknak-hasonlóságoknak közvetlenül be látható egybevetésével, a primer gondolati párhuzamoknak gazdagon illusztrált megragadásával. Ebből természetesen következik, hogy az elemzések motívumközpontúak – vagyis az egyes verselemekre összpontosítanak, s kevésbé az adott műegészre, melyben előfordulnak. Nem „komplex” műértelmezésekkel találkozunk tehát, de ezúttal nem is hiányolhatjuk ezeket. A motívumvizsgálat alkalmas ugyanis

leginkább a szerzői célkitűzés elvégzésére: a külső források, a motívumokat emblémákká tevő jelentésbesugárzások árnyalatainak kimutatására. Komjáthy egyetlen kötetében – egy töredékesen kidolgozott kötetkompozícióban – továbbá igen fontos szerepet játszanak az egyes darabokon túlmutató összefüggések, melyeket a szerző tüzetesen, minden lényeges pontjukra kiterjedően tekint át. Különösen a Komjáthy-líra kulcsmózzanatának, a fény motívumának alakváltozatait, kötdéseit tárgyalja invenciózus alapossággal.

A *Szellemi bonctan* tanúsága szerint a Komjáthy-líra legátfogóbb, legmeghatározóbb eszmei forrása a gnoszticizmusban keresendő (92.). E helytálló véleménnyel a könyv a szakirodalom korábbi óvatos, szórványos megállapításait nemcsak felerősíti, de határozottan súlypontozza is a költő szellemi hovatartozását. A gnosztikus forrásokat illetően nemcsak a bizonyítható hatásokat keresi, hanem – helyesen – az értelmezéshez hozzásegítő párhuzamokra is figyel. Így olyan szövegekre is hivatkozik, melyeket Komjáthy nem ismerhetett – például a Nag Hammadiban feltárt leletekre, illetve Kákosy Lászlónak ezekről szóló könyvére (97–98.). Kár, hogy e módszert nem alkalmazza annál a magyar gnosztikusnál, akivel „Komjáthy életműve, gondolkozásmódja kísérteties hasonlóságot mutat” (193.). Schmitt Jenő Henrikről van szó, akinek még a Komjáthy halála után született művei is rendkívül, kihagyhatatlanul tanulságosak a gnosztikus világnézet századfordulói megjelenésének vizsgálatához (esztétikája, szerelemfelfogása, dimenzió-elmélete stb.). Ezekről sajnos keveset olvashatunk, csakúgy, mint Palágyi Menyhért filozófiai műveiről, kézenfekvőnek látszó ihlető szerepéről. Palágyi neve a könyvben gyakran előfordul, hiszen ő a költő barátja volt, akivel többek között Madách Aladár sztrégovai birtokán filozó-

fált Komjáthy. S akinek például sajátos téridő-koncepciója, a szellemi és anyagi szférák viszonyáról való elképzelései olykor félreérthetetlenül ott visszahangoznak a versekben, noha elméleteit csak később publikálta.

De hadd szögezzük le: a kötet felfedezései, újszerű meglátásai, a misztikus tudatot jól értő-érző, az alkotótársi empátiát sem nélkülöző elemzése sokmindenben kárpótolnak a hiányosságokért. És az olyan kisebb tévedésekért például, hogy *Az újkor szelleme* című vershez fűzött lábjegyzet csak a második kiadásban tűnik fel (valójában már az elsőben is megtalálható), s hogy ezért a költő fiától (vagy Palágyi Menyhértől) származna (127.). Kiemelnénk a Spinoza- és főleg a Schopenhauer-hatást tárgyaló fejezeteket, melyek – bár éppen e filozófusok főműveire alig hivatkoznak – különösen számos lényeges, javarészt itt felismert motivikus párhuzammal gazdagítják a szakirodalmat. Látható, hogy Nagy Atilla Kristóf könyvének erőssége kevésbé a filológiai aprómunkában, az értekezés tudományos alaposságát az esszé nagyvű léptékétől elválasztó módszerességben, az ötlet és a kidolgozott bizonyítás elkülönítésében érezhető, mint inkább az összefüggésekre rátalálás spontaneitásában és elfogulatlan kifejezésében, a meglátások eredetiségében, a merész következtetések vállalásában. Melyek még akkor is gyümölcsözőnek hatnak, ha esetleg nem találnának egyetértésre. A fejtegetések egy pontját emelnénk ki az általunk vitatott állítások közül, mégpedig a Komjáthy-költészet eklekticizmusáról vallott nézetet

(242.). Úgy gondoljuk, hogy a számos hatás és eszmei párhuzam mellett e líra minden lényeges átvett-átformált mozzanatot világlátásának egységes rendszerébe olvaszt, annak részévé tesz, még ha nem is mindig magas színvonalon. Metafizikájának gnosztikus alapvetése mágnesként vonzza és hasonlítja magához a többi elemet. Nem sok költőt ismerhetünk a világirodalomban, akinek munkássága ennyire majdhogynem egyetlen téma – itt a gnosztikus értelmű létfelfogás – körül forogna úgy, hogy minden (számára fontos) filozófiai-vallási eszmét ennyire következetesen koherenssé szervezne. Kevés művet, műrészletet találunk a Komjáthy-költészetben, mely e koherenciától független lenne, de azok sem jelentősek. Ezért a forráselemek párhuzamok – szerintünk kimutathatóan szervesülő – összefüggéseinek kidolgozását tartanánk szükségesnek. De ez az észrevételünk már a téma megítélésének bizonyos koncepcionális különbözőségéből fakad.

Nagy Atilla Kristóf könyvét a szélesebb irodalomkedvelő közönség is érdeklődéssel forgathatja, hiszen megfigyelhető benne az eredmények átadásának, minél bővebb körű megosztásának igénye és a műveknek a befogadói élményt sem figyelmen kívül hagyó, a költészetet a költői érzelmekkel szorosan összekötő elemzési szempontja. Jó lenne, ha minél több olyan munka jelenne meg, mely hasonló felfedezőkedvet mutatva tanúskodna az élő irodalom történeti reflexióiról, hagyománylátásáról, értékőrző értékteremtéséről.

Eisemann György

JÓKAI-SZÓTÁR

1–2. köt. Készítették: Balázs Géza, P. Eöry Vilma, Kiss Gábor, J. Soltész Katalin, T. Somogyi Magda. Budapest, Unikornis Kiadó, 1994. 478, 446 l.

1994 derekán hagyta el a nyomdát a *Jókai-szótár* (= JSz) két kötete négy

nyelvészünk munkájaként, akik közül (azóta elhunyt) J. Soltész Katalin töl-